

Andrzej Borcz

Rozprawa doktorska

Obwód SZP - ZWZ - AK Łańcut w latach 1939-1945

Streszczenie

Opracowanie powstało w wyniku badań unikalnych relacji i wspomnień uczestników podziemia wojskowego w regionie łańcuckim i leżajskim podczas II wojny światowej. W badaniach uwzględniono również zachowane dokumenty konspiracyjne i dostępne publikacje. Rozprawa ma charakter problemowo-chronologiczny. Przedmiotem rozprawy jest organizacja i działania struktur wojskowych organizacji konspiracyjnych funkcjonujących na terenie przedwojennego powiatu łańcuckiego kolejno pod nazwą: Służba Zwycięstwu Polski (SZP), Związek Walki Zbrojnej (ZWZ), Armia Krajowa (AK). Termin konspiracja wielokrotnie używany w rozprawie zamiennie z terminem podziemie określa ukrytą, nielegalną działalność osób, organizacji politycznych i wojskowych skierowaną przeciwko władzom nieprzyjaciela na okupowanym terytorium w celu zorganizowania ruchu oporu i przygotowania powstania zbrojnego lub prowadzenia innej działalności na rzecz wyzwolenia własnego państwa.

Oprócz organizacji podziemia wojskowego przedmiotem rozprawy jest sposób prowadzenia i efekty działań taktycznych sekcji, patroli dywersji, pododdziałów (plutonów), oddziałów i zgrupowań dywersyjnych i partyzanckich w ujęciu działań asymetrycznych, a szczególnie działań specjalnych i nieregularnych. Zakres chronologiczny niniejszej rozprawy obejmuje okres od wybuchu wojny we wrześniu 1939 roku do marca/kwietnia roku 1945, kiedy to faktyczna likwidacja struktur Armii Krajowej na terenie powiatu łańcuckiego dobiegała końca. Jednocześnie rozpoczynała się zorganizowana konspiracja przeciw nowej władzy prowadzona wprawdzie często przez byłych akowców, ale już pod innymi nazwami organizacji podziemnych.

Terytorialnie rozprawa obejmuje obszar powiatu łańcuckiego w granicach przed wybuchem wojny w 1939 roku oraz sąsiadujące tereny przedwojennych powiatów, w których działały struktury dowodzenia podziemiem znajdujące się ponad Obwodem Łańcut SZP-ZWZ-AK oraz działały oddziały dywersyjne i partyzanckie pochodzące z terenu powiatu łańcuckiego. Były to terytoria przedwojennych powiatów: rzeszowskiego, kolbuszowskiego, nizańskiego, biłgorajskiego, jarosławskiego, przeworskiego oraz przemyskiego.

Zastosowaną metodę badań historycznych stanowiła głęboka kwerenda źródłowa ocalałych dokumentów i zachowanych relacji oraz wspomnień powiązana z wnikliwą

kwerendą biblioteczną. Zgromadzone obszerne materiały poddane zostały krytycznej analizie oraz konfrontacji - dokumenty, relacje, wspomnienia oraz informacje pochodzące z opracowań historycznych, w tym również o charakterze reportażu historycznego i paradokumentalne. Podczas badań przeprowadzono liczne wywiady z żyjącymi uczestnikami podziemia. Zastosowano również obserwacje terenowe, w tym ocena przez autora topografii miejsc związanych z działalnością SZP-ZWZ-AK na terenie powiatu łańcuckiego w granicach przedwojennych, takich jak: rejony działań dywersyjnych, obszary leśne, szlaki kolejowe, szosy, ulice, drogi i trakty, rzeki, przeprawy i inne punkty terenowe, przy uwzględnieniu zmian, jakie dokonały się w terenie od czasu II wojny światowej. Do badań wykorzystano też liczne materiały kartograficzne, w tym polskie mapy sztabowe Wojskowego Instytutu Geograficznego z roku 1938, jak i nowsze materiały kartograficzne.

Przedmiotem rozprawy jest próba ujęcia monograficznego dziejów struktur konspiracji wojskowej Obwodu Łańcut SZP-ZWZ-AK w latach 1939-1945 we wszystkich zastosowanych wówczas formach i metodach działalności organizacyjnej, konspiracyjnej i dywersyjnej.

Kluczowe cele badawcze to: uzyskanie możliwie kompleksowej i wszechstronnej informacji na temat rozwoju organizacyjnego konspiracji wojskowej - Służby Zwycięstwu Polski, Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej na terenie przedwojennego powiatu łańcuckiego, ustalenie wpływu sił okupacyjnych na funkcjonowanie konspiracji zbrojnej, określenie procesu kształtowania się struktur organizacyjnych podziemia wojskowego, przedstawienie bieżącej działalności organizacyjnej SZP-ZWZ-AK, określenie relacji z innymi organizacjami podziemnymi, określenie obsady struktur dowódczych Obwodu, placówek, plutonów, oddziałów dywersyjnych i oddziałów partyzanckich, ustalenie przebiegu, skuteczności i efektywności akcji dywersyjnych i sabotażowych oraz działań partyzanckich podjętych przez żołnierzy z Obwodu Łańcut ZWZ-AK, określenie stanu przygotowań do powstania powszechnego i przedstawienie faktycznego przebiegu planu „Burza” na omawianym terytorium wraz z efektami tej akcji, oszacowanie strat poniesionych przez podziemie wojskowe w czasie okupacji niemieckiej, przedstawienie udziału niektórych żołnierzy podziemia łańcuckiego i leżajskiego w pierwszej fazie tzw. drugiego podziemia niepodległościowego, pokazanie skali represji podejmowanych wobec podziemia wojskowego przez struktury bezpieczeństwa.

Rozprawa składa się ze Wstępu, dziesięciu rozdziałów oraz Zakończenia.

Rozdział Wstęp obejmuje aktualny stan badań, bazę źródłową, metodologię badań, cele badawcze, przedstawienie ogólnej zawartości rozdziałów rozprawy i treści aneksów.

Rozdział pierwszy przedstawia teren powiatu łańcuckiego - środowisko naturalne, sytuację społeczną, polityczną i gospodarczą w przededniu wybuchu II wojny światowej oraz zarys aspektów narodowościowych z ukierunkowaniem na mniejszość ukraińską, niemiecką i żydowską zamieszkującą wówczas powiat łańcucki.

Rozdział drugi opisuje działania wojenne na terenie powiatu łańcuckiego we wrześniu 1939 roku - agresję niemiecką, wkroczenie Armii Czerwonej do Polski i sytuację na Zasanu leżajskim zajęтым przez wojska radzieckie, przedstawia pogranicze radziecko - niemieckie w latach 1939-1941 w rejonie Nadsania, omawia strukturę niemieckiego aparatu okupacyjnego na terenie Generalnego Gubernatorstwa i utworzonego okupacyjnego powiatu jarosławskiego, przedstawia okupacyjne formacje policyjne, w tym pomocnicze oraz siły Wehrmachtu w regionie, prezentuje eksploatację ekonomiczną regionu przez władze okupacyjne.

Rozdział trzeci przedstawia postawę lokalnej mniejszości niemieckiej i ukraińskiej – obu grup aktywnych politycznie i silnie oddziałujących na polskie podziemie wojskowe i polityczne. Rozdział ten obrazuje podłoże nacjonalizmu ukraińskiego, współpracę nacjonalistów ukraińskich z niemieckimi władzami okupacyjnymi w regionie, tworzenie ukraińskich policyjnych formacji pomocniczych, postawę społeczności ukraińskiej w Leżajsku i w rejonie Nadsania, kształtowanie się struktur Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) w regionie, eskalację konfliktu polsko-ukraińskiego w 1944 roku.

Rozdział czwarty przedstawia tworzenie się struktur podziemia we wczesnym okresie okupacji, organizację struktur cywilnych Powiatowej Delegatury Rządu na Kraj na terenie powiatu łańcuckiego i elementy związane z miejscową konspiracją wojskową, prezentuje konspirację ludową, narodową i komunistyczną w regionie.

Rozdział piąty przedstawia strukturę organizacyjną Obwodu SZP-ZWZ-AK Łańcut, komendę obwodu, komendy placówek, kluczowe funkcje w podziemiu, prezentuje początki dywersji na terenie przedwojennego powiatu łańcuckiego.

Rozdział szósty przedstawia działalność organizacyjną Obwodu Łańcut SZP-ZWZ-AK: kwatermistrzostwo i zaopatrzenie, pomoc dla potrzebujących, łączność konspiracyjną, uzbrojenie i wyposażenie, wywiad i kontrwywiad, relacje z innymi organizacjami podziemnymi i akcją sceleniową, propagandę, tajne nauczanie, szkolenie wojskowe, wymiar sprawiedliwości, wojskową służbę kobiet, służbę medyczną i duszpasterską, budowanie struktur dywersji.

Rozdział siódmy przedstawia szczegółowo przebieg akcji dywersyjnych i sabotażowych przeprowadzonych na terenie Obwodu ZWZ-AK Łańcut oraz na terenie

obwodów sąsiadujących. Mowa tu o takich akcjach, w których brali udział żołnierze dywersji z Obwodu Łańcut ZWZ-AK.

Rozdział ósmy przedstawia plan powstania powszechnego i przebieg akcji „Burza” na terenie Obwodu AK Łańcut. Omówiono tu pomoc dla konspiracji lwowskiej w regionie łańcuckim i leżajskim tworzącej elementy zgrupowania „Warta”.

Rozdział dziewiąty przedstawia niemieckie działania pacyfikacyjne i odwetowe oraz straty poniesione przez podziemie wojskowe. Straty ludności cywilnej potraktowano w rozprawie marginalnie ze względu na istniejące już opracowania na ten temat.

Rozdział dziesiąty prezentuje uczestnictwo żołnierzy AK w tzw. drugim podziemiu niepodległościowym - oporze przeciwko „władzy ludowej” w okresie 1944-1945 oraz represje wobec żołnierzy podziemia podjęte przez struktury bezpieczeństwa.

Rozdział Zakończenie stanowi próbę oceny stopnia osiągnięcia celów badawczych, jak i próbę oceny dokonań konspiracji i dywersji Obwodu SZP-ZWZ-AK Łańcut w relacji do celów stawianych podziemiu. Rozdział ten prezentuje również materialne ślady pamięci o żołnierzach i przeprowadzonych akcjach w regionie łańcuckim i leżajskim. Przedstawiono tu również wysiłki miejscowej społeczności podejmowane w celu upamiętnienia dokonań podziemia wojskowego.

Rozprawa obejmuje również Aneksy, w tym zestawienia obsady komend, stanów osobowych placówek, plutonów i drużyn, noty biograficzne wybranych żołnierzy, materiały kartograficzne, fotografie i ilustracje, wybrane fragmenty unikalnych wspomnień i relacji. Bibliografia zawiera zestawienie materiałów źródłowych (wspomnienia, relacje i dokumenty - niepublikowane i publikowane), wykaz opublikowanych opracowań książkowych oraz zestawienie opracowań zawartych w wydawnictwach periodycznych.

Dołączone zostały również indeksy - skrótów, nazw geograficznych, kryptonimów, nazwisk i pseudonimów.

Andrzej Borcz